

9. Нетлюх М. А. Українсько-латинський анатомічний словник / М. А. Нетлюх. – Вид. 2-е, випр. – Львів: Стрім, 2000. – 216 с.
10. Цісар Н. До питання про варіантність і нормативність вторинних медичних найменувань / Н. Цісар // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2009. – № 648. – С. 61–65.

Нестеренко Валерій

*к.і.н., доцент кафедри історії, філософії та права,
Подільський державний аграрно-технічний університет,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПТАХІВНИЦТВА В КАМ'ЯНЦІ- ПОДІЛЬСЬКОМУ У 1930-ТІ РОКИ

Діяльність на початку 30-х рр. ХХ ст. Всеукраїнського науково-дослідного інституту птахівництва (далі – ВНДІП) у Кам'янці-Подільському ще не стала об'єктом спеціального історико-краєзнавчого дослідження. Лише побіжно згадується про працю його викладачів у монографіях М.І. Алещенка з історії ПДАТУ. У своїй розвідці автор ставить перед собою завдання – розкрити основні сторінки історії цієї науково-навчальної установи, розглянути та проаналізувати радянську політику щодо розвитку вищої аграрної науки та освіти на Поділлі за часів сталінізму.

Рішення про розподіл Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту (далі – СГІ) на Інститут технічних культур та Всеукраїнський науково-дослідний інститут птахівництва було прийнято Народним комісаріатом освіти (НКО) УСРР 15 квітня 1930 р. При утворенні спеціалізованої дослідної установи саме у місті над Смотричем брались до уваги наступні обставини: 1) на Поділлі у 1920-ті роки птахівництво було дуже розвинене, звідси здійснювався експорт яєць та тваринницької продукції не лише до інших регіонів України, а й за кордон; 2) тут активно діяли осередки селянського кооперативного об'єднання «Кооптах», яке мало розвинену мережу на всій території Радянської України;

3) у Кам'янці-Подільському у царині зоотехнічних наук активно творили відомі українські науковці: автор кількох монографій про фауну Поділля В.П. Храневич, активний учасник Західно-української революції 1918-1919 р. та автор ґрунтовних статей, що були опубліковані в німецьких часописах, О.С. Мельник, завідувач тваринницькою фермою доцент С.А. Плюйко та ін.

Певну роль відіграла і та обставина, що весною 1930 р. у зв'язку з реорганізацією вищих навчальних та наукових установ в Радянській Україні була ліквідована науково-дослідна кафедра природи, сільського господарства й культури Поділля, що з 1926 р. діяла на базі сільськогосподарського інституту. Наукові співробітники кафедри, які мали цікаві наукові розробки, отримали змогу продовжити свої дослідження в ВНДІП. У місцевих офіційних документах та побуті цю установу часто називали просто: «птахінститут» або «інститут птахівництва».

Першим директором інституту було призначено Віктора Петровича Чугая, який до того майже два роки очолював Кам'янець-Подільський СГІ. Уродженець с. Сосниця Чернігівської губернії (1899 р.), він уже в молоді роки активно включився у вир революційних подій. Вступає до Української партії соціалістів-революціонерів, а у 1918-1919 рр. очолював «боротьбистів» (ліве, найбільш радикальне крило цієї партії) на Полтавщині. Після самоліквідації цієї політичної сили у 1920 р. стає членом КП(б)У. Незважаючи на те, що В. П. Чугай мав лише незакінчену вищу освіту, саме його НКО у 1928 р. призначила керівником СГІ, оскільки він мав «славне» революційне минуле, що в УСРР вигідно відрізняло Віктора Петровича від колишніх викладачів Кам'янець-Подільського державного українського університету. Останніх місцеві відділи ДПУ у свої секретних донесеннях та звітах часто називали «контрреволюціонерами» та «петлюрівцями».

Чисельність штату інституту постійно змінювалась. У 1933 р. у ньому працювало 49 осіб: 21 наукових фахівців і викладачів, 7 – аспірантів, 2 – лаборантів, інші – обслуговуючий персонал [1, арк. 160].

Разом з тим, ВНДІП не був закритою, виключно науково-дослідницькою установою. Він водночас був і вищим навчальним

закладом. У ньому продовжували навчатись студенти, які ще до реорганізації вступили на зоотехнічний факультет СГІ. Станом на 1 листопада 1930 р. їх налічувалось 194 осіб, а на робітничому факультеті навчалось ще 205 осіб [2, с. 25]. Ця обставина створювала дещо невизначену ситуацію, оскільки функції науково-дослідницької установи суттєво відрізняються від навчального закладу. Невипадково часто інститутські плани і навчальні програми постійно змінювались та переглядались.

Керівникам птахінституту з самого початку довелось у Кам'янці-Подільському зіткнутись з чималими труднощами: слабкою була його матеріальна база, суцільна насильницька колективізація сільського господарства завдала удару для розвитку місцевого птахівництва, фактично був розгромлений сільсько-господарський кооперативний рух, у тому числі й місцеві організації «Кооптаху».

У 1933 р. чимало студентів залишили навчання в інституті через відсутність хліба та їжі у студентських їдальнях. У зв'язку з цим керівництво установи весною цього року зробило перерву на тих курсах і групах, де студенти проходили теоретичні навчання, а не знаходились на практиці в селах. Викладачі були відправлені у відпустку до «нового врожаю» та поповнення повністю вичерпаних хлібних фондів [3, арк. 22].

У грудні 1932 р. центральною владою фактично розпочалась ліквідація політики «українізації». З бібліотеки інституту було вилучено історичні праці А.Кашенка, М.Грінченка, І.Крип'якевича, книгу С.Єфремова «Історія українського письменства», твори колишнього наркома освіти УСРР М.Скрипника та інші «контрреволюційні» видання [4, арк. 1].

Наприкінці 1932 р. за інкримінованими ДПУ політичними звинуваченнями був заарештований О. С. Мельник, а весною 1933 р. репресовані наукові співробітники птахінституту В.П. Храневич, М.Т. Геращенко, С.А. Плюйко та інші. Деякі звинувачення на їхню адресу зараз виглядають просто безглуздо. Так, колишні колеги заарештованих під час «соціальної чистки» говорили, що «шкідник» Мельник начебто орієнтував організацію кормової бази для птахівництва виключно на дорогі зерно корма, ігнору-

вав досягнення радянської науки, орієнтувався тільки на Німеччину, складав завищені норми по годівлі птахів, скеровані на перевитрати кормових ресурсів республіки і т.д. [5, арк. 5]. Професор С.А. Плюйко нібито не займався практичними завданнями, а планував наукову роботу в галузі селекції на 10 років наперед, тим самим разом з деякими іншими науковими співробітниками саботував ті завдання, що були поставлені перед Всеукраїнським Науково-дослідним Інститутом птахівництва [5, арк. 5-6].

У травні 1933 р. було змінено керівництво ВНДІП, яке партійні функціонери критикували за те, що воно дозволило діяти в установі «контрреволюціонерам». Кілька осіб упродовж другої половини року займали посаду директора. Серед них були і зовсім випадкові люди, які не мали ніякого досвіду керівної праці в аграрних вназах. Так, деякий час інститут очолював член КП(б) У з 1918 р. С.Є. Кравчук. Хоча він мав вищу аграрну освіту, але в дослідницькій роботі себе ніяк не проявив. Згодом йому дали догану нібито за «політичну сліпоту» й звільнили з посади.

Судячи з офіційних документів, ситуація у ВНДІП у 1933 р. була катастрофічною. Трест, який його до того часу матеріально його утримував, фактично згорнув своє виробництво. До того ж інститут штучно й необґрунтовано був позбавлений учбового господарства радгоспу ім. В.Чубаря, внаслідок чого майже повністю занепала дослідницька справа. Дехто з місцевих керівників навіть заявляв, що поліпшення матеріальної бази інституту – це, мовляв, «кулацькі тенденції» [5, арк. 2]. Виникло питання про переведення ВНДІП до Харкова.

Наприкінці 1933 р. директором установи став М.К. Іршенко – член ВКП(б) з 1917 р. У 1918-1920 рр. він був політичним комісаром полку в Червоній Армії, після демобілізації працював на керівній роботі в різних освітніх закладах УСРР.

Новим керівництвом було зроблено чергову перевірку матеріального стану та академічного складу інституту. Було жорстко розкритиковане попереднє рішення про «надуману» реорганізацію у 1930 р. Кам'янець-Подільського СГІ [6, арк. 21-22]. Констатовано, що Всеукраїнський науково-дослідний інститут птахівництва в силу «вузької спеціалізації перетворився в карли-

ковий ВИШ, що готував неповноцінних зоотехніків» [6, арк. 21]. Реорганізація дала, на думку комісії, тільки негативні результати: ряд перекручень, систематичні зміни навчальних планів і програм та розпорощення навчального обладнання. Вузькофаховий інститут птахівництва не спромігся утримувати стабільний штат виконавців, кваліфікованих професійно-лекторських кадрів. За кілька років було змінено 6 директорів, 8 завідувачів учбовою частиною. Основна маса випускників не виправдовувала себе у виробництві, їх підготовка не відповідала вимогам «соціалістичного будівництва». Врешті-решт, у 1933 році Інститут птахівництва неофіційно було реорганізовано в зоотехнічний [6, арк. 21].

Незважаючи на те, що чимало викладачів і наукових співробітників інституту було репресовано каральними органами, у 1933-1934 навчальному році у ньому продовжило працювати чимало досвідчених фахівців. Так, професор Ф.Я. Беренштейн керував кафедрою хімічних наук. До того часу він написав 30 наукових праць. Професор В. П. Живан, який у 1920-ті роки працював у Мінському СГІ, потім заступником директора Білоруської дослідної станції та керівником кафедри кормових культур Білоруської С.Г. Академії, став керівником кафедри кормо виробництва зоотехнічного інституту [6, арк. 21-22]. Відомий науковець М.І. Величківський, випускник Київського комерційного інституту, викладав с.г. кооперацію, с.г статистику та економіку. Тобто, незважаючи на всі кадрові втрати та арешти, високий фаховий потенціал у зоотехнічному інституті залишався. Потрібно було лише вдосконалити його роботу.

Проте, знову втрутились несприятливі політичні обставини. У 1934 р. чимало студентів були за політичними мотивами виключені з інституту. Їх списки часто друкувались в періодичній пресі. А 17 грудня 1934 р. секретною постановою РНК УСРР та ЦК КП(б)У передбачалась ліквідація або реорганізація всіх вищих та спеціальних навчальних закладів у місті Кам'янці-Подільському. Зокрема, 2/3 студентського і викладацького складу зоотехнічного інституту планувалось перевести до Дергачовського СГІ (Росія), а 1/3 – до Херсонського СГІ [2, с. 26].

Четвертого лютого 1935 р. часопис «Червоний кордон», що виходив у Кам'янці-Подільському, вмістив постанову Вінницького обкому КП(б)У «Про контрреволюційні троцькістські та націоналістичні вилазки в окремих навчальних закладах Кам'янця» [7]. У цьому документі мова йшла про те, що, мовляв, в силкатному та зоотехнічному інститутах розповсюджена «націоналістична і ворожа ідеологія», в зоотехнічному інституті була група студентів-антисемітів, що поширювала серед студентів контрреволюційні розмови, а бюро райпарткому не притягнуло винуватців до відповідальності. Постанова закликала «очистити студентські лави зоотехнічного інституту від класово-ворожих елементів» [7]. А водночас – закінчити політичну перевірку викладачів, особливо з соціально-економічних дисциплін, усіх інститутів та технікумів міста. Колишній директор зоотехнічного інституту М.К. Іршенко до того часу вже був знятий зі своєї посади, а Вінницький обком КП(б)У ухвалив всі компрометуючі матеріали на нього передати в ЦК КП(б)У.

Нарешті, п'ятого березня 1935 р. у «Червоному кордоні» було вміщено коротку об'яву: «Згідно наказу заступника Наркома освіти зоотехнічний інститут переводиться до іншого міста» [8]. Більшість студентів та викладацького складу було переведено до Херсону.

По-різному склалась подальша доля наукових співробітників та викладачів Всеукраїнського науково-дослідного інституту птахівництва. Перший його директор В.П. Чугай пізніше працював вченим секретарем розплідника при Всесоюзному інституті рослинництва, часто був у наукових відрядженнях. Проте, шостого квітня 1938 р. був заарештований в Абхазії. Віктора Петровича звинуватили у тому, що він начебто проводив «шкідницьку» роботу у Всеукраїнському науково-дослідному інституті птахівництва, неправильно планував розвиток птахівничої галузі в Україні, дотримувався буржуазно-націоналістичних поглядів щодо колонізації України Радянським Союзом тощо. 10 жовтня 1938 р. в трійкою при НКВС Грузинської радянської соціалістичної республіки, яку тоді очолював поплічник Л.Берії Гоглідзе, В.П. Чугай був засуджений до розстрілу з конфіскацією всього майна [9].

Жертвами сталінських репресій стали також В.П. Храчевич, О.С. Мельник, В.П. Живан та інші. Деяким науковцям (М.Т. Герашенку, С.Т. Плюйку) вдалось вижити у радянських таборах і повернутись уже в роки хрущовської «відлиги» до викладання. М.І. Величківський під час німецької окупації очолював у Києві Українську Національну Раду, яка була зв'язана з ОУН(м) та репрезентувала інтереси українських науковців та працівників культури. Щоправда, вже на початку 1942 г. гітлерівською владою вона була розпущена. Згодом М.І. Величківський виїхав до США, де написав кілька наукових розвідок, зокрема про радянські репресії щодо його викладачів Кам'янець-Подільського СГІ.

На жаль, небагато є інформації про долі аспірантів та студентів, що навчались в зоотехнічному інституту або працювали в науковому-дослідному інституті птахівництва. Це буде предметом наступного нашого дослідження.

Список використаних джерел

1. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО). – Ф.п. 12. – Оп.1. – Спр. 72.
2. Подільський державний аграрно-технічний університет. Хронологія подій. Документи. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В.; Абетка, 2009. – 99 с.
3. ДАХМО. – Ф. 299 – Оп. 1. – Спр. 3.
4. ДАХМО. – Ф. 299 – Оп. 1. – Спр. 4.
5. ДАХМО. – Ф.п.12. – Оп.1. – Спр. 72.
6. ДАХМО. – Ф. 299 – Оп. 1. – Спр. 8.
7. Про контрреволюційні троцькістські та націоналістичні вилазки в окремих навчальних закладах Кам'янця // Червоний кордон. – 1935. – 4 лютого.
8. Червоний кордон. – 1935. – 5 березня.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stalin.memo.ru/spiski/pg11084.htm>.